

Uppdrag om ökat fokus på barn och unga samt andra utvecklingsbehov i arbetet med stöd till avhoppare

Slutredovisning

Informationsklass Öppen

Innehåll

Innehåll	3
Förord	4
1 Närmare om uppdraget.....	5
1.1 Tidigare regeringsuppdrag	6
2 Sammanfattning	7
3 Stöd till barn och unga avhoppare.....	8
3.1 Stödmaterial	8
3.2 Information till barn och unga	9
4 Stöd till flickor och kvinnor	10
4.1 Stödmaterial	11
5 Nationell kontaktpunkt.....	12
5.1 Danmark och Finland.....	12
5.2 Befintliga kontaktvägar.....	12
5.3 Behov av nationell kontaktpunkt	14
5.4 Förslag på nationell kontaktpunkt.....	14
6 Omlokalisering på grund av hotbild	16
6.1 Socialtjänstens arbete med vuxna avhoppare i behov av omlokalisering	16
6.2 Kommunernas behov av omlokalisering av avhoppare	17
6.3 Strukturerad samverkan mellan kommuner avseende avhoppare. 18	
6.3.1 Eventuella hinder för en samverkansmodell.....	19
6.3.2 Kan sekretess vara ett hinder?	19
6.4 Socialtjänstens arbete med omlokalisering av barn som avhoppare.....	20
6.5 Myndigheternas bedömning	22
7 Samverkan med hälso- och sjukvården	23
8 Information om frivillig återvandring	25
9 Samverkan med civilsamhället	26
9.1 Kriminalvårdens samverkan med civilsamhället	27
9.2 SiS samverkan med civilsamhället	27
10 Kontroll av externa utförare	28
11 Fortsatt arbete	29
11.1 Förutsättningar för SiS fortsatta arbete	29

Förord

Den 3 oktober 2024 gav regeringen Polismyndigheten, Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse (SiS) och Socialstyrelsen i uppdrag att utveckla arbetet med stöd till unga avhoppare samt omhänderta andra utvecklingsbehov i arbetet med stöd till avhoppare från kriminella miljöer. Syftet är att bidra till att uppnå ett strukturerat, effektivt och likvärdigt stöd till avhoppare där det behövs i landet och som leder till att fler individer lämnar organiserad brottslighet.¹

Myndigheternas arbete med redovisningen av regeringens uppdrag har, i likhet med tidigare regeringsuppdrag om stöd till avhoppare, bedrivits både internt inom respektive myndighet och myndighetsgemensamt. Myndigheternas fortsatta utvecklingsarbete under 2024 avseende samordning och stöd i arbetet med stöd till avhoppare har utgjort grunden för slutredovisningen.

Polismyndigheten har sedan den 1 oktober 2022 ett nationellt samordnande ansvar för det myndighetsgemensamma arbetet med stöd till avhoppare samt uppdrag att fördela bidrag till kommuner, myndigheter och andra organisationer som hjälper personer att lämna ett liv i kriminalitet.²

Februari 2025

Petra Lundh
Rikspolischef
Polismyndigheten

Martin Holmgren
Generaldirektör
Kriminalvården

Elisabet Åbjörnsson Hollmark
Generaldirektör
Statens institutionsstyrelse

Björn Eriksson
Generaldirektör
Socialstyrelsen

¹ Regeringsbeslut Ju2022/02956 (delvis), Ju2023/02498 (delvis), Ju2024/00195 (delvis).

² Regeringsbeslut Ju2022/01537, Regeringsbeslut Ju2022/01578.

1 Närmare om uppdraget

Polismyndigheten, Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse (SiS) och Socialstyrelsen fick av regeringen i uppdrag att:

- Utveckla arbetet med stöd till unga avhoppare genom att anpassa kunskaps- och metodstöd till arbetet med barn och unga. Kunskaps- och metodstöd ska även anpassas till de särskilda omständigheter som kan föreligga när flickor och kvinnor är involverade i organiserad brottslighet och behöver stöd för att kunna lämna denna.
- Analysera, ta ställning till behovet av och föreslå hur en nationell kontaktpunkt för stöd till avhoppare kan utformas och inrättas inom ramen för den nationella stödstruktur som myndigheterna har etablerat för arbetet med stöd till avhoppare.
- Analysera kommunernas arbete med stöd till avhoppare som på grund av en hotbild behöver omlokaliseras, samt vid behov lämna förslag om hur detta arbete kan utvecklas. Denna del av uppdraget ska genomföras i samverkan med Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) och ett antal kommuner.
- Analysera och föreslå hur samverkan med hälso- och sjukvården, med särskilt fokus på psykiatriska vårdbehov, kan utvecklas i arbetet med stöd till avhoppare.
- Analysera och föreslå hur avhoppare kan informeras om möjligheterna till frivillig återvandring, i de fall det kan vara aktuellt, samt analysera och bedöma behovet av att etablera en samverkan med Migrationsverket i denna fråga.
- Analysera hur samverkan med, och kontrollen av, aktörer i det civila samhället kan utvecklas och stärkas i arbetet med stöd till avhoppare. I denna del av uppdraget ska myndigheterna samråda med Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF).

Myndigheterna ska därutöver beräkna kostnaderna för de förslag som lämnas, redovisa hur dessa kostnader fördelas på respektive aktör samt i det fall förordningsändringar föreslås redovisa konsekvenser i enlighet med förordningen (2024:183) om konsekvensutredningar.

I arbetet med uppdraget och utformandet av förslag ska myndigheterna inhämta synpunkter från relevanta aktörer. Myndigheterna ska vidare beakta respektive aktörs ansvarsområden samt annat pågående arbete med relevans för uppdraget, exempelvis arbetet med att inrätta en samverkansstruktur för

barn och unga som riskerar att begå eller begår grova brott i miljöer kopplade till organiserad brottslighet.³

1.1 Tidigare regeringsuppdrag

I september 2021 fick Polismyndigheten, Kriminalvården, SiS och Socialstyrelsen i uppdrag att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare från kriminella, våldsbejakande extremistiska och hedersrelaterade miljöer i hela landet. Syftet med uppdraget var att skapa långsiktigt hållbara förutsättningar för att fler individer ska få tillgång till sådant stöd.⁴

I arbetet med regeringsuppdraget enades myndigheterna om en definition för avhoppare⁵, vilket skapade nationell samsyn i det fortsatta arbetet. Myndigheterna tog även fram interna strukturer för arbetet med stöd till avhoppare, vilka formulerades i styrdokument och metodstöd inom respektive myndighet samt riktat till kommunerna. Därigenom skapades en grundläggande nationell struktur för stöd till individer som behöver samhällets stöd och skydd för att lämna organiserad brottslighet.

Inom ramen för regeringsuppdraget arbetade myndigheterna på olika sätt för att stöd till avhoppare skulle etableras, bedrivas och tillgängliggöras i de kommuner där den lokala problembilden uppvisade behov av detta. Fokus för myndigheternas arbete var de kriminella miljöer som genom skjutningar och sprängningar utgör en stor del av de lokala problembilderna i vissa av landets kommuner. Ett samverkansnätverk skapades för kommuner med av Polismyndighetens bedömda riskområden, utsatta områden och/eller särskilt utsatta områden för dialog, erfarenhetsutbyte och kompetenshöjande insatser.

Myndigheterna slutredovisade uppdraget den 29 januari 2024 och betonade behovet av att implementera och integrera styrdokument och metodstöd i ordinarie verksamheter inom myndigheterna och i kommunerna. Det fortsatta arbetet som bedrivits både myndighetsinternt och myndighetsgemensamt har i enlighet med redovisningen handlat om att genom utbildningar och informationsinsatser förankra dessa styrdokument och metodstöd. Mot bakgrund av samhällsutvecklingen har fortsatt fokus varit avhopp från kriminella nätverksmiljöer.

³ Regeringsbeslut Ju2023/02529.

⁴ Regeringsbeslut Ju2021/03331.

⁵ En avhoppare är en individ som har valt att lämna organiserad brottslighet och som bedöms vara i behov av samhällets stöd och skydd för att fullfölja detta. Se Polismyndigheten, Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse och Socialstyrelsen (2024) *Uppdrag att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare i landet*. Slutredovisning.

2 Sammanfattning

I arbetet med regeringsuppdraget har Polismyndigheten, Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse (SiS) och Socialstyrelsen utvecklat arbetet med stöd till barn och unga avhoppare. Myndigheterna har även analyserat andra utvecklingsbehov för att bidra till ett strukturerat, effektivt och likvärdigt stöd till avhoppare där det behövs i landet.

Myndigheterna har tillgodosett att olika former av stödmaterial riktat till arbetet med barn och unga avhoppare har utvecklats eller uppdaterats. Den information som myndigheterna sprider har anpassats till att vara tillgänglig även för barn och unga avhoppare. Stödmaterialen har även kompletterats med information om vikten av att uppmärksamma även flickor och kvinnor inom den organiserade brottsligheten.

För att öka tillgängligheten till det stöd som kan ges i arbetet med avhoppare finns behov av en kontaktpunkt dit möjliga avhoppare och anhöriga kan vända sig för frågor. Myndigheterna föreslår att Polismyndighetens befintliga struktur med avhopparsamordning etableras som en tydlig kontaktväg.

Myndigheterna har analyserat kommunernas arbete med omlokalisering av avhoppare och bedömer att det behövs en översyn avseende boende- och placeringsformer på området.

Socialstyrelsen kommer att utreda frågan vidare om hur stödet till avhoppare kan utvecklas utifrån avhoppares psykiatriska vårdbehov. Utifrån den komplexitet som finns i dessa, kombinerat med hotbilden, kan en eventuell genomlysning ske inom processen för nationell högspecialiserad vård.

Myndigheterna bedömer att en omlokalisering utomlands genom frivillig återvandring av personer som saknar svenskt medborgarskap inte är aktuellt i avhopparärenden. Detta eftersom skyddsbehovet inte kan tillgodoses. Yrkesverksamma kan däremot lämna information om möjligheterna att ansöka om ekonomisk ersättning för frivillig återvandring hos Migrationsverket.

Myndigheterna har analyserat samverkan med civilsamhället dels i form av stödinsatser till avhoppare, dels genom att civilsamhället på sikt kan erbjuda sammanhang och gemenskaper för att underlätta och stödja utträdet ur organiserad brottslighet. När det gäller kontrollen av externa utförare avser myndigheterna att följa pågående regeringsuppdrag i syfte att utveckla stödet till avhoppare.

Det fortsatta arbetet med att utveckla stöd till avhoppare behöver fokusera på kunskapsutveckling kring målgruppen. Det behövs för att ge ett kvalitetssäkrat stöd som är baserat på bästa tillgängliga kunskap. Uppbyggnaden av denna kunskap kommer att ta flera år i anspråk.

3 Stöd till barn och unga avhoppare

Barns och ungas delaktighet i kriminella nätverk är ett betydande samhällsproblem. I Polismyndighetens kartläggning av individer i kriminella miljöer bedöms omkring 1 700 personer som är yngre än 18 år vara aktiva i kriminella nätverk, vilket utgör 13 procent av den totala andelen.⁶ Idag är det väldigt få barn som får avhopparsatser.

Barn och unga som är etablerade i den organiserade brottsligheten tillhör även målgruppen för samverkansstrukturen Barn och unga i organiserad brottslighet (Bob). För dessa barn kan avhopparsatser vara aktuella för att lämna den kriminella miljön och därför är det viktigt med myndighetssamverkan även inom ramen för Bob-strukturen.⁷

3.1 Stödmaterial

Myndigheterna har tillgodosett att olika former av stödmaterial gällande arbetet med barn som avhoppare har uppdaterats inom respektive myndighet.

Socialstyrelsen har reviderat kapitlet om arbetet med barn som avhoppare i stöd materialet⁸, som är framtaget för socialtjänstens arbete med avhoppare, utifrån synpunkter som inhämtats i möten med professionen. I stöd materialet förtydligas exempelvis vårdnadshavarnas roll och betydelse under ett avhopp samt vissa delar av hur processen kan se ut. I stöd materialet finns även information om samverkansstrukturen Barn och unga i organiserad brottslighet (Bob). Information som ges om barn som avhoppare på [Kunskapsguiden.se](https://www.kunskapsguiden.se) har setts över.

Polismyndigheten har tagit fram ett internt stödmaterial för myndighetens arbete med barn och unga avhoppare. Stödet tydliggör hur barn kan identifieras som möjliga avhoppare, och belyser vidare vilka faktorer som särskilt behöver beaktas när barn och unga är avhoppare.

SiS tog under det förra regeringsuppdraget fram ett internt metodstöd som är anpassat för de särskilda omständigheter som det innebär att arbeta med att identifiera, motivera och stödja barn och unga i avhoppprocessen. Myndigheten arbetar nu med att implementera arbetssättet brett inom myndigheten. Detta eftersom målgruppen finns representerad både bland

⁶ Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen (2024). *Lägesbild över aktiva gängkriminella i Sverige*. Regeringsuppdrag. (A498.909/2023).

⁷ Polismyndigheten (2024). *Uppdrag att inrätta en samverkansstruktur för ett sammanhållet arbete med barn och unga som riskerar att begå eller begår grova brott*. Slutredovisning (A667.884/2023).

⁸ [Socialstyrelsen \(2024\). *Arbeta med avhoppare: Ett stödmaterial till socialtjänsten*](#).

placerade enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och enligt lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU) på flertalet av SiS särskilda ungdomshem.

Kriminalvården har inom ramen för regeringsuppdraget om att inrätta en samverkansstruktur för barn och unga i organiserad brottslighet (Bob) utvecklat en processbeskrivning för häktade barn som misstänks tillhöra organiserad brottslighet. Syftet med att beskriva den lokala samverkansstrukturens roll och funktion är att berörda aktörer snabbt ska kunna vidta åtgärder som stödjer det häktade barnet. Häktade barn definieras som bevispersoner i egenskap av brottsmisstänkta, vilket enligt Polismyndighetens riktlinjer utgör ett hinder för att inleda ett avhopparärende.⁹ Dock kan det vara värdefullt att informera det häktade barnet om att avhopparstöd kan aktualiseras efter den rättsliga processen och efter en eventuellt fällande dom.

3.2 Information till barn och unga

Polismyndigheten har kompletterat och anpassat informationen på den myndighetsgemensamma nationella webbplatsen för stöd till avhoppare (polisen.se/avhoppare) till att vara tillgänglig även för barn och unga. Informationen finns på olika språk. Polismyndigheten sprider länken till webbplatsen bland annat genom information anpassad till barn och unga i sociala medier.

Socialstyrelsen har uppdaterat sin befintliga webbplats som riktar sig till barn (kollpasoc.se) med information om vilken hjälp socialtjänsten kan ge den som vill lämna organiserad brottslighet. Sidan finns översatt till flera språk.

På SiS har behandlingspersonalen, enligt det metodstöd som utvecklats, i uppdrag att identifiera, motivera och stödja barn och unga som vill lämna organiserad brottslighet. Tillitsfulla relationer är avgörande för att lyckas i detta, och det är behandlingspersonalen som informerar om det stöd som finns.

⁹ Polismyndigheten (2023). *Polismyndighetens handbok om avhopparverksamhet* (PM2023:6).

4 Stöd till flickor och kvinnor

I Polismyndighetens senaste kartläggning av individer i kriminella miljöer bedöms kvinnor utgöra fem procent av de aktiva medlemmarna i kriminella nätverk. Av de personer som bedöms ha koppling till kriminella nätverk är andelen kvinnor 19 procent. Flickor och kvinnor utgör en minoritet, även om det finns en risk att kvinnors delaktighet i den organiserade brottsligheten är underskattad.¹⁰

Forskningen om flickors och kvinnors delaktighet i kriminella nätverk i en svensk kontext är mycket begränsad. Myndigheterna har kännedom om två pågående studier på området vars resultat kommer att offentliggöras under 2025. Brottsförebyggande rådet (Brå) genomför en studie om vilka brott och sysslor som tenderar att utföras av flickor och kvinnor. Studien kommer att beskriva vad som karaktäriserar de involverade flickorna och kvinnorna samt deras situation.¹¹ Ett annat forskningsprojekt som bedrivs vid Umeå universitet fokuserar på flickors och kvinnors utsatthet för, och delaktighet i, våld i kriminella miljöer. Utgångspunkten är både flickors erfarenheter av att vara delaktiga i ett kriminellt gäng, men även professionellas erfarenheter av att möta och arbeta med denna grupp.¹²

En svensk forskningsöversikt av svenska och internationella studier lyfter att gängen utnyttjar det faktum att flickor och kvinnor ofta är oupptäckta hos polis och myndigheter och att kvinnorna därmed oftare uppmärksammas utifrån rollen som brottsoffer och inte som gärningsperson.¹³ Deras egen brottslighet beaktas inte i lika stor utsträckning och det finns därmed risk för att den komplexa livssituation som dessa flickor och kvinnor befinner sig i förbises. Flickor och kvinnor kan vara förövare av brottsliga handlingar som sker inom ramen för ett kriminellt nätverk, samtidigt som de på olika sätt kan utnyttjas av medlemmar i såväl egna och rivaliserande nätverk. För att kunna stödja kvinnorna att lämna den organiserade brottsligheten krävs insatser på båda områdena. Kvinnorna kanske inte alltid identifierar sig som kriminella aktörer utan söker stöd för annan typ av problematik, exempelvis för att de själva och/eller barnen är utsatta för våld.¹⁴ Det är därför viktigt att yrkesverksamma som möter flickor och kvinnor ställer frågor och undersöker eventuella

¹⁰ Polismyndigheten (2024). *Lägesbild över aktiva gängkriminella i Sverige*. Regeringsuppdrag (A498.909/2023).

¹¹ Regeringsbeslut, Ju2023/02737 (delvis), Ju2023/00586, Ju2023/02337 m.fl. Regleringsbrev för budgetåret 2024 avseende Brottsförebyggande rådet.

¹² Umeå universitet (2023). *Tjejer i kriminella gäng*. <https://umu.se/forskning/projekt/tjejer-i-kriminella-gang/> [2024-12-17].

¹³ Barnombudsmannen (2024). *Forskningsöversikt: Flickor och unga kvinnor i kriminella gäng. Riskfaktorer, delaktighet och stödinsatser*.

¹⁴ Polismyndigheten (2022). *Kvinnors inverkan och delaktighet i det grova våldet i kriminella miljöer* (A440.265/2019).

kopplingar till den kriminella miljön för att kunna göra en bedömning av behandlingsbehoven.

Myndigheterna har utgått från vetenskapliga artiklar och rapporter om kvinnor i gängkriminalitet som i stor utsträckning baseras på internationella studier. Det är möjligt att den svenska kontexten skiljer ut sig. Det finns till exempel väldigt lite kunskap om vad som karaktäriserar flickor och kvinnor i svenska kriminella nätverk, om deras motiv för att involvera sig och på vilka sätt de deltar. I vidareutvecklingen av de metodstöd som tagits fram har myndigheterna därför även inhämtat kunskap genom att höra praktiskt verksamma på området. Det har gjorts via dialog med ansvariga för ett samverkansprojekt mellan socialtjänst och hälso- och sjukvården i Göteborg, personal från avdelning för flickor dömda till sluten ungdomsvård inom SiS och via föreläsning av personal från anstalten Hinseberg.

4.1 Stödmaterial

Socialstyrelsens och SiS stödmaterial har uppdaterats med information om vikten av att uppmärksamma även flickor och kvinnor inom den organiserade brottsligheten och att ställa frågor om delaktighet i kriminalitet, utsatthet för våld och eventuella koppling till kriminella nätverk. Stödmaterialen är i övrigt tillämpbara på såväl flickor och kvinnor som pojkar och män. Det finns i dagsläget inte några vetenskapligt grundade skäl för att bedöma olika risk- och skyddsfaktorer eller ge olika återfallsförebyggande insatser mot allvarlig kriminalitet utifrån kön. Vilka stöd- och behandlingsinsatser som behövs för en avhoppare behöver fortfarande utgå ifrån en individuell bedömning av risker och behov samt vilka mottaglighetsfaktorer som finns för att individen ska kunna tillgodogöra sig dessa.

Kriminalvården uppmärksammar kvinnors roll och delaktighet i den kriminella miljön bland annat genom erfarenhetsbyten mellan kvinnoanstalterna där även stöd för att lämna miljön uppmärksammas. Polismyndigheten har tagit fram interna kunskapsstöd för att utveckla arbetet med att identifiera flickor och kvinnor som möjliga avhoppare. Dessa stödmaterial kommer att uppdateras i takt med att kunskapen om flickors och kvinnors roller inom de kriminella nätverken ökar.

5 Nationell kontaktpunkt

Myndigheterna har analyserat, tagit ställning till behovet av och tagit fram ett förslag på hur en nationell kontaktpunkt för stöd till avhoppare kan utformas och inrättas. I arbetet har myndigheterna beaktat hur en nationell kontaktpunkt har utformats och organiserats i Danmark respektive Finland.

5.1 Danmark och Finland

I Danmark organiseras den nationella Exitkontaktpunkten som ett kansli under Rigspolitiets Nationale Forebyggelsecenter (NFC). Kontaktpunkten, som bemannas av polispersonal och av medarbetare från Kriminalforsorgen samt representanter från kommunerna, utgör en ingång för såväl kommuner som individer som vill lämna organiserad brottslighet och deras anhöriga. Kommunerna kan vända sig till kontaktpunkten för vägledning och stöd i avhopparärenden. I övrigt förmedlar kontaktpunkten information och hänvisar möjliga avhoppare och anhöriga vidare till det arbete med stöd till avhoppare som bedrivs lokalt i kommunerna.

I Finland samverkar polisen och kriminalvården i ett nationellt strategiskt uppdrag kopplat till den så kallade Exitverksamheten. Arbetet i enskilda avhopparärenden bedrivs inom respektive myndighet och i samverkan med en frivilligorganisation, som ansvarar för avhopparnas psykosociala stöd. Kommunerna är i Finland inte delaktiga i avhopparverksamheten. Central-kriminalpolisen samordnar avhopparverksamheten och ansvarar även för enskilda avhopparärenden. Den lokala polisverksamheten har till skillnad från i Danmark enbart ett uppsökande och motiverande uppdrag. Det finns en nationell kontaktpunkt som bemannas av polisen dit möjliga avhoppare och deras anhöriga kan vända sig med frågor om stöd till avhoppare.

5.2 Befintliga kontaktvägar

Myndigheterna har kartlagt befintliga kontaktvägar till myndigheternas och kommunernas arbete med stöd till avhoppare samt det befintliga stöd som finns för yrkesverksamma.

Inom ramen för den nationella strukturen för arbetet med stöd till avhoppare kan individer som vill lämna organiserad brottslighet och anhöriga idag kontakta respektive myndighet eller kommun. Polismyndigheten har en intern struktur med avhopparsamordning på lokal, regional och nationell nivå. För att komma i kontakt med avhopparsamordningen kan möjliga avhoppare och anhöriga ringa polisens växel 114 14, eller i akuta ärenden kontakta 112.

För att komma i kontakt med kommunernas socialtjänst kan möjliga avhoppare ringa den aktuella kommunens växel. Vissa kommuner har etablerat en särskild avhoppstelefon.

Barnens rätt i samhället (Bris) har en etablerad stödverksamhet dit även barn och unga som är involverade och utnyttjas i organiserad brottslighet kan vända sig för stöd.¹⁵ Bris har tilldelats resurser för att genomföra en satsning riktad till bland annat barn och unga som vill lämna den kriminella miljön. För barn och unga finns även Rädda Barnens Orostelefonen om radikaliserings. Det är en nationell stödtelefon dit möjliga avhoppare och deras anhöriga kan vända sig vid frågor om avhopp från en våldsbejakande miljö.¹⁶

Befintligt stöd till kommuner som ska komma igång i arbetet med, är intresserade av eller redan arbetar med avhoppare finns i form av det nationella digitala samarbetsrummet, som tillhandahålls av Sveriges Kommuner och Regioner (SKR). Där kan kommunerna få stöd av andra yrkesverksamma genom att ställa frågor, få information och dela erfarenheter. Socialstyrelsen har en funktionsbrevlåda (avhoppare@socialstyrelsen.se) dit kommunerna och övriga kan vända sig för frågor om stöd till avhoppare. Även Polismyndighetens funktionsbrevlåda (avhoppare@polisen.se) finns tillgänglig för kommunerna.

Kommunerna kan inom ramen för det redan etablerade arbetet med stöd till avhoppare använda den myndighetsgemensamma nationella webbplatsen på Polismyndighetens webbsida (polisen.se/avhoppare). På webbsidan samlas information om den nationella strukturen, det vill säga myndigheternas olika roller i arbetet med avhoppare samt kontaktuppgifter till respektive myndighet. Även på [Kunskapsguiden.se](https://kunskapsguiden.se) finns stödmaterial och övrig information om arbetet med stöd till avhoppare. Många kommuner har en etablerad samverkan med Polismyndighetens lokala avhopparsamordnare, men i de fall kontakt ännu inte är etablerad är de hänvisade att ringa till Polismyndighetens växel 114 14.

För kommuner där den lokala problembilden visar på behov av stöd till avhoppare, det vill säga kommuner med av Polismyndigheten bedömda riskområden, utsatta områden och/eller särskilt utsatta områden finns ett etablerat samverkansnätverk. Myndigheterna har anordnat återkommande nätverksmöten med fokus på verksamhetsutveckling, erfarenhetsutbyte och stöd. Myndigheterna bedömer att det finns fortsatt behov av stöd för dessa kommuner och därför anordnas nätverksmöten även under 2025.

¹⁵ Bris (2024) Prata med oss. <https://bris.se/for-barn-och-unga/prata-med-oss/> [2024-12-17].

¹⁶ Rädda barnen (2024). Om orostelevonen om radikaliserings. <https://raddabarnen.se/rad-och-kunskap/orostelevonen-om-radikaliserings/orostelevonen/> [2024-12-17].

Utöver det befintliga stödet till kommunerna har länsstyrelserna fått ett uppdrag att stödja och bidra till regional samordning av arbetet med stöd till avhoppare. Länsstyrelserna ska bland annat sprida framtagna metod- och kunskapsstöd till yrkesverksamma och bidra till att samarbete och erfarenhetsutbyte utvecklas mellan berörda aktörer på lokal och regional nivå.¹⁷

5.3 Behov av nationell kontaktpunkt

Som beskrivits i tidigare avsnitt är kontaktvägarna till myndigheterna och kommunerna flera och med skiftande tillgänglighet. Myndigheterna bedömer att det finns behov av att tydliggöra var möjliga avhoppare och anhöriga samt socialtjänsterna kan vända sig för frågor om stöd till avhopp.

Att fånga upp en möjlig avhoppare när dennes motivation är som störst kan vara en framgångsfaktor. Myndigheterna bedömer att det behövs ett enkelt sätt att få kontakt när drivkrafterna att lämna organiserad brottslighet finns.

Länsstyrelsernas uppdrag att samordna det regionala arbetet med stöd till avhoppare ger ytterligare förutsättningar för att kommuners behov av stöd tillgodoses i högre utsträckning, men behöver dock följas upp.

5.4 Förslag på nationell kontaktpunkt

För att tillgodose behovet av en tydlig kontaktväg för möjliga avhoppare och deras anhöriga föreslår myndigheterna att Polismyndighetens befintliga struktur med avhopparsamordning på olika organisatoriska nivåer tillgängliggörs. Den nationella avhopparsamordningen, som är organiserad vid Polismyndighetens operativa avdelning (Noa), utgör redan idag en nationell kontaktpunkt i avhopparfrågor.

Kontaktvägen till den nationella avhopparsamordningen kan tydliggöras genom att "vägen in" via Polismyndighetens växel 114 14 ersätts med en mer tillgänglig kanal, exempelvis genom ett särskilt telefonnummer för avhopparfrågor. Kontaktpunkten föreslås bemannas dagtid. Efter kontorstid hänvisas som tidigare till Polismyndighetens ordinarie kontaktvägar 114 14, eller i akuta ärenden 112.

¹⁷ Regeringsbeslut Fi2020/00591 m.fl. Regleringsbrev för budgetåret 2025 avseende länsstyrelserna.

Den nationella kontaktpunkten kan förmedla information om avhopparprocessen och hänvisa möjliga avhoppare eller anhöriga till aktuell kommun respektive lokalpolisområde. Den nationella kontaktpunkten kommer inte att ge handledning eller rådgivning i enskilda avhopparärenden.

Den främsta fördelen med förslaget är att den nationella kontaktpunkten utvecklas inom Polismyndighetens befintliga struktur, vilket även är i linje med det arbete som bedrivs både myndighetsinternt och myndighetsgemensamt. Arbetet med stöd till avhoppare ska integreras i ordinarie verksamhet, inom myndigheterna och i kommunerna.

Förslaget på nationell kontaktpunkt innebär i nuläget inga ytterligare kostnader för Polismyndigheten. När en tydlig kontaktväg har etablerats finns förutsättningar för utvärdering och behovsanalys för att identifiera möjliga utvecklingsområden.

6 Omlokalisering på grund av hotbild

Nedan redogörs för kommunernas behov och arbete med stöd till avhoppare som på grund av en hotbild behöver omlokaliseras samt en analys av behov och utvecklingsmöjligheter.

Socialstyrelsen genomförde vid årsskiftet 2022/2023 intervjuer med de kommuner som initialt valdes som referenskommuner utifrån att de hade av Polismyndigheten bedömda särskilt utsatta områden. Referenskommunerna har utökats till att utöver särskilt utsatta områden även omfatta kommuner med riskområden och utsatta områden. Denna utökade grupp benämns nu som samverkansnätverket. För att ta reda på hur kommunerna arbetar med stöd till avhoppare har samverkansnätverket använts. Myndigheterna har regelbundet anordnat nätverksmöten för dialog om arbetet med stöd till avhoppare och har genom samverkansnätverket inhämtat information om hur socialtjänsten fortsatt arbetar.

Vidare har myndigheterna inhämtat erfarenheter från ett pilotprojekt mellan Stockholms stad, Göteborgs stad och Malmö stad om samverkan kring avhoppare med behov av att tillfälligt bo i en annan kommun.

Myndigheterna har inom ramen för denna del av uppdraget även samverkat med Sveriges kommuner och regioner (SKR).

6.1 Socialtjänstens arbete med vuxna avhoppare i behov av omlokalisering

I det här avsnittet följer en sammanfattande beskrivning av hur socialtjänsten har beskrivit att de arbetar med vuxna avhoppare som behöver omlokaliseras. Barn berörs i ett särskilt avsnitt längre fram.

De allra flesta personer som väljer att lämna ett kriminellt nätverk är vuxna, som kan vara i behov av skyddat boende på annan ort på grund av hotbilden. Socialtjänsterna har framfört att det kan vara enklare att bryta med den organiserade brottsligheten vid flytt till annan ort. I majoriteten av avhopparärenden anlitar socialtjänsten externa utförare för att få tillgång till skyddat boende och andra insatser. Avhoppare placeras ofta i skyddade boenden och får andra insatser under sex månader upp till två år.

Parallella insatser som kan ges vid skyddat boende kan vara stöd i vardagen från kontaktpersoner eller coacher. Andra individuella insatser som ofta kan vara aktuella är behandlingsprogrammen ”Kriminalitet som livsstil” och ”Återfallsprevention”.

För avhoppare som är dömda och som verkställer en påföljd, genomför Kriminalvården återfallsförebyggande insatser exempelvis via programmet ”Entré” och strukturerade handläggarsamtal inom frivården¹⁸. Efter villkorlig frigivning ansvarar frivården för kontakt med avhopparen under dennes övervakningsperiod. Detta sker i samverkan med socialtjänsten.

I de avhopparärenden som socialtjänsten har beviljats statliga medel för från Polismyndigheten¹⁹ har hotbilden i hälften av ärendena bedömts som låg och i hälften som hög. I majoriteten av ärendena har socialtjänsterna genomfört en omlokalisering av avhopparen, oavsett om Polismyndigheten bedömt hotbilden som hög eller låg.

6.2 Kommunernas behov av omlokalisering av avhoppare

Socialtjänsterna har uppgett att många avhoppare med hotbild och behov av parallella insatser har behov av skyddat boende på annan ort. I nuläget sker sådan omlokalisering framför allt via externa utförare.

Några socialtjänster har sett behovet av att kunna ombesörja omlokalisering av avhoppare kommuner emellan istället för att köpa skyddat boende och andra stödinsatser från externa utförare. Andra socialtjänster har istället uttryckt svårigheter med ett utbyte av avhoppare mellan kommuner.

Socialtjänsterna har även påtalat behovet av att utveckla skyddat boende som boendeform för avhoppare. Skyddat boende är sedan den 1 april 2024 en reglerad boendeform i socialtjänstlagen (2001:453) (SoL) som en boendeinsats till den som behöver stöd och skydd till följd av hot, våld eller andra övergrepp²⁰. Verksamhet som drivs i form av skyddat boende kan i vissa fall tangera eller till och med sammanfalla med sådan verksamhet som drivs i andra former, i första hand hem för vård och boende (HVB). Med ett HVB avses enligt 3 kap. 1 § socialtjänstförordningen (2001:937) (SoF) ett hem inom

¹⁸ [Kriminalvården \(2024\). Entré \[2024-12-27\]](#).

¹⁹ Polismyndigheten har sedan 1 oktober 2022 ett nationellt samordnande ansvar för det myndighetsgemensamma arbetet med avhopparverksamhet, samt uppdrag att fördela bidrag till kommuner, myndigheter och andra organisationer som hjälper personer att lämna ett liv i kriminalitet (Ju2022/01537, Ju2022/01578).

²⁰ Se 6 kap. 1a § SoL. Det är kommunen som ska ansvara för att det finns tillgång till skyddade boenden (6 kap. 2 § SoL). Ansvaret innebär inte att varje kommun måste bedriva ett skyddat boende i egen regi. Behovet kan till exempel tillgodoses genom att kommunen samverkar med andra kommuner. Kommunen kan även överlämna genomförandet av insatsen skyddat boende till enskilda verksamheter. (Se regeringens proposition 2023/24:31. *Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende* sid. 203, 305).

socialtjänsten som tar emot enskilda för vård eller behandling i förening med ett boende.²¹

I förarbetena nämns att skyddat boende kan vara en relevant insats för avhoppare från kriminella miljöer²². Kommunerna har dock uppgett att avhoppare är en målgrupp som kan skilja sig från andra målgrupper för skyddat boende då de ofta har behov av stöd, skydd och behandlingsinsatser. Det betyder att avhoppare kan behöva insatser från verksamheter som både har tillstånd att bedriva skyddat boende och HVB. En annan aspekt som kan skilja sig från andra målgrupper är att avhoppare har behov av skyddat boende i egen lägenhet istället för kollektivt boende.

Kommunerna har även lyft att det finns en osäkerhet kring hur de ska kunna tillgodose avhopparens behov av stöd som kan vara långvarigt då skyddat boende ska vara en tillfällig boendeform²³.

Det är viktigt att en individ som vill lämna organiserad brottslighet får stöd och skydd för att kunna göra det. Utifrån det underlag som myndigheterna har i nuläget kan det konstateras att socialtjänsterna har ett fortsatt behov av att omlokalisera avhoppare och att placeringsformen skyddat boende är en central insats för detta. I dialogerna som förts har det inte framkommit något tydligt uttryckt behov av en nationell modell för omlokalisering av avhoppare. För att kunna göra en mer omfattande analys av behoven, hade det behövts göras en bredare kartläggning, vilket inte har varit möjligt inom tidsramen för detta uppdrag.

6.3 Strukturerad samverkan mellan kommuner avseende avhoppare

Ett exempel på strukturerad samverkan mellan kommuner är det nationella kommunnätverket Kompotten²⁴ som syftar till att underlätta och hjälpa våldsutsatta personer att få ett tryggt och säkert boende i en annan kommun. Myndigheterna har inom ramen för regeringsuppdraget haft dialog med olika aktörer som arbetar med Kompotten, men kan i dagsläget inte dra slutsatser om detta är en modell som är överförbar till målgruppen avhoppare.

²¹ Se regeringens proposition 2023/24:31. *Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende* sid. 203.

²² Se prop. 2023/24:31 sid. 83–84.

²³ Jämför 3 kap. 1 b § SoF.

²⁴ Länsstyrelsen Västmanlands län (2024). Kartläggning av kommunernas insatser för att hjälpa våldsutsatta personer med eller utan barn att ordna stadigvarande boende i Västmanlands län. Rapport [2024-12-27].

Det pilotprojekt som genomförts under 2023-2024 mellan Stockholms stad, Göteborgs stad och Malmö stad och som nämns i tidigare avsnitt, är ett annat exempel på strukturerad samverkan. Projektet har inneburit ett mindre testutbyte av avhopparärenden med boende och stödinsatser. Myndigheterna har inte tillräckligt underlag för att dra några slutsatser av samverkansformen eller om den är överförbar till andra kommuner. Myndigheterna följer fortsatt storstädernas samverkansarbete för att eventuellt på sikt kunna dela exempel på strukturer för utbyte mellan kommuner.

6.3.1 Eventuella hinder för en samverkansmodell

Kommunernas förutsättningar och resurser varierar i landet. En kommun som inte har utarbetade strukturer och resurser kring arbetet med stöd till avhoppare kan ha svårt att möta insatsbehoven och kan behöva tillgodose avhopparstöd genom externa aktörer. De kan därmed ha svårt att ta emot en avhoppare i ett utbyte från en annan kommun.

I avhopparärenden ansvarar Polismyndigheten bland annat för att utifrån hotbilda- och riskbedömningar ge rekommendationer om skyddsåtgärder, exempelvis omlokalisering. Polismyndighetens bedömning av lämplig placeringsort försvåras om det finns ett begränsat antal kommuner att omlokalisera avhopparen till. En nationell samverkansmodell för att utbyta avhopparärenden behöver därför bygga på att de flesta kommuner är med i en sådan modell.

Regleringen av skyddat boende²⁵ är relativt ny och myndigheterna har därför inte kännedom om hur regleringen kommer att påverka arbetet med stöd till avhoppare.

6.3.2 Kan sekretess vara ett hinder?

Enligt 26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) (OSL) gäller sekretess inom socialtjänsten för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men. Redan den omständigheten att vissa känner till en för någon känslig uppgift kan i många fall anses vara

²⁵ Se 6 kap. 1 a § SoL. Det är kommunen som ska ansvara för att det finns tillgång till skyddade boenden (6 kap. 2 § SoL). Ansvaret innebär inte att varje kommun måste bedriva ett skyddat boende i egen regi. Behovet kan t.ex. tillgodoses genom att kommunen samverkar med andra kommuner. Kommunen kan även överlämna genomförandet av insatsen skyddat boende till enskilda verksamheter. (Se Regeringens proposition 2023/24:31. *Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende* sid. 203, 305).

tillräckligt för att medföra men²⁶. Justitieombudsmannen (JO) har uttryckt att det förhållandet att en enskild är aktuell hos en kommuns socialtjänst typiskt sett är en uppgift som skyddas av sekretess²⁷.

Frågan om när det är tillåtet att bryta sekretessen inom socialtjänsten regleras närmare i OSL. Bland annat hindrar sekretess till skydd för enskild inte att en uppgift lämnas till en enskild eller en annan myndighet, om den enskilde samtycker till det (10 kap. 1 § OSL). Den enskilde kan helt eller delvis häva den sekretess som gäller till skydd för honom eller henne, om inte annat anges i OSL (12 kap. 2 § OSL).²⁸

En eventuell modell för strukturerad samverkan kring avhoppare skulle behöva innebära att vissa uppgifter behöver lämnas ut för att andra kommuner ska kunna bedöma om de kan ta emot den aktuella avhopparen. Vid en sådan modell kan sekretess således vara ett hinder mot att utbyta avhopparärenden mellan kommuner, såvida inte den enskilde samtycker till det. En avhopparprocess bygger dock på att den enskilde är motiverad och samtycker till insatser från socialtjänsten. En del i en eventuell samverkansmodell behöver därför bygga på att den enskilde samtycker till att dela relevant information mellan aktuella kommuner.

6.4 Socialtjänstens arbete med omlokalisering av barn som avhoppare

I dialog med samverkansnätverket har det framkommit att det är få socialtjänster som har erfarenhet av att placera barn som avhoppare. Socialtjänsten arbetar dock aktivt med målgruppen barn och unga som ingår i organiserad brottslighet eftersom de har ett särskilt ansvar för barn och unga som begår brott och har behov av stöd och skydd. Dessa barn och unga är enligt socialtjänsten sällan motiverade till att lämna den organiserade brottsligheten och inte heller motiverade till frivilliga placeringar. Barnen placeras därför i många fall enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) i särskilda ungdomshem i SiS regi. På SiS-hemmen pågår sedan några år ett arbete med att motivera barn till avhopp från organiserad brottslighet.

²⁶ Se regeringens proposition 1979/80:2 med förslag till sekretesslag m.m. sid. 83.

²⁷ JO:s beslut 2013-01-10, dnr 5352-2011.

²⁸ Det finns även andra sekretessbrytande bestämmelser i OSL som gör det möjligt att under vissa förutsättningar lämna uppgifter mellan olika kommuner, se till exempel 26 kap. 9 § OSL.

En särskild omständighet som är central i arbetet och vid bedömningar avseende barn som avhoppare är att även vårdnadshavare behöver samtycka till avhopparsatser. En bedömning behöver även göras om placeringen ska gälla det enskilda barnet eller om en omlokalisering ska inkludera dennes familj. För vissa barn och unga finns därmed behov av att placeras tillsammans med sina familjer i skyddat boende.

När det gäller barn får socialnämnden bevilja ett barn skyddat boende endast om barnet placeras tillsammans med en vårdnadshavare som också beviljas insatsen (6 kap. 6 d § SoL). Eftersom ett barn endast kan placeras tillsammans med en vårdnadshavare är insatsen inte enbart en insats för barn som enskilt har behov av ett stöd, skydd eller boende utanför det egna hemmet. Om ett barn, men inte barnets vårdnadshavare, har ett behov av stöd och skydd ska socialnämnden utreda barnets situation och överväga andra alternativ, så som placering i jourhem, familjehem eller HVB. Också om en närstående, som inte är vårdnadshavaren till barnet, söker skyddat boende för sig och barnet ska socialnämnden utreda barnets förhållanden och överväga andra alternativ för barnet.²⁹

Socialtjänsterna bedömer att "Treatment Foster Care Oregon" (TFCO)³⁰ eller andra kvalificerade eller förstärkta familjehem/behandlingsfamiljer skulle vara de bästa placeringsalternativen för barn och unga som behöver placeras utanför det egna hemmet. Det finns dock svårigheter med att placera barn och unga som vill lämna organiserad brottslighet i sådana kvalificerade familjehem. En svårighet är att TFCO inte finns tillgängligt i tillräckligt stor omfattning utifrån de behov som uttrycks. Andra svårigheter är bland annat att vissa av dessa hem inte fullt ut har möjlighet att tillgodose de behov som barn och unga som avhoppare kan ha. Det kan även finnas svårigheter med att familjehem på grund av säkerhetsskäl inte vill ta emot målgruppen. Polismyndighetens bedömda hotbild och eventuella skyddsåtgärder blir därmed extra viktiga att genomföra om dessa placeringar av barn och unga avhoppare ska kunna ske. Likaså att familjehem som ska arbeta med målgruppen behöver särskild kompetens och erfarenhet.

²⁹ Se Regeringens proposition 2023/24:31. *Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende* sid. 306.

³⁰ TFCO är en form av behandlingsfamilj med vetenskapligt stöd för barn med allvarliga beteendeproblem. För barn har Socialstyrelsen tagit fram rekommendationer om insatser för barn med normbrytande beteende och kriminalitet. För barn i åldern 12–17 år är det placering i form av Treatment Foster Care Oregon (TFCO). TFCO är en placeringsform som Socialstyrelsen rekommenderar.

Utöver familjehem efterfrågar socialtjänsterna även mindre HVB med en eller två platser för barn och unga som vill lämna organiserad brottslighet. Boendemiljön blir därmed mer trygg och säker samt kan möjliggöra mottaglighet för den behandling som sker.

Samverkansnätverket uttrycker att det i dagsläget generellt är svårt att hitta lämpliga placeringsformer för barn som avhoppare och som behöver placeras utanför det egna hemmet.

6.5 Myndigheternas bedömning

Sammanfattningsvis bedömer myndigheterna att det i nuläget inte går att genomföra en tillräcklig genomlysning av behovet av en samverkansmodell för utbyte av avhopparärenden, boendeformer och insatser mellan kommunerna.

Socialtjänsterna har uppgett att många avhoppare med hotbild har behov av skyddat boende på annan ort, men det är inte klarlagt om kommunerna har behov av en strukturerad samverkan mellan kommuner. Området stöd till avhoppare befinner sig även under utveckling, inte minst då regleringen i form av skyddat boende trätt i kraft under 2024 och fortfarande är relativt ny. Myndigheterna bedömer därför att det finns ett behov av att följa upp hur reformen påverkar i vilken utsträckning avhoppare beviljas insatsen skyddat boende och hur den utvecklas för att tillgodose avhoppares behov av skydd, stöd och behandling. Även de placeringsformer som finns tillgängliga för barn och unga avhoppare som vill lämna organiserad brottslighet bör ses över. Som konstaterats ovan möter de placeringsformer som finns idag inte de säkerhetsbehov som finns när barn och unga avhoppare har en hotbild riktad mot sig. Det finns därför behov av att på ett samlat sätt se över eventuella legala hinder och verksamhetshinder för de boende- och placeringsformer som finns för avhoppare. En sådan översyn behöver omfatta både vuxna och barn som avhoppare samt avhoppare med såväl hög som låg hotbild.

Myndigheterna behöver tillsammans med samverkansnätverket även diskutera vilket stöd och skydd som avhoppare behöver i form av omlokalisering. I detta ligger att analysera om behovet av omlokalisering gäller majoriteten av avhopparna oavsett bedömd hotbildsnivå eller om det primärt gäller avhoppare med hög hotbild.

7 Samverkan med hälso- och sjukvården

Liksom andra personer som har begått allvarliga brott kan avhoppare ha komplexa, multifaktoriellt orsakade behov. En mängd studier i Sverige och internationellt har påvisat betydligt högre förekomst av psykisk ohälsa hos lagöverträdare i häkte och anstalt än hos befolkningen generellt. Särskilt avses missbruk och beroendetilstånd, adhd, uppförandestörning, personlighetsyndrom samt depression.

Psykiatriska tillstånd kan öka risken för återfall i brott och försvåra för en person att lämna organiserad brottslighet. Socialtjänsten kan därför i avhopparärenden behöva samverka med psykiatri och/eller primärvården för att individen ska kunna få sina behov tillgodosedda. Detta då det är dessa medicinska specialiteter som genomför bedömning och behandling av ovan nämnda tillstånd.

Kommunerna i samverkansnätverket har påtalat att avhoppare ofta har ett omfattande vårdbehov. De behov som socialtjänsten uppmärksammat utöver kriminalitet och missbruk är exempelvis trauman och posttraumatiskt stressyndrom samt neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Även svårigheter med sömn, depression samt ångestproblematik har nämnts. Många kommuner har tagit upp att psykiatri behöver vara en mer aktiv aktör för denna målgrupp i samverkan med socialtjänst och polis. En försvårande omständighet för att vården ska bli av är att avhoppare ofta omlokaliseras till olika orter i landet där tillgång till specialistpsykiatri är mycket begränsad. En avhoppare kan även behöva flytta vid flertalet tillfällen under ärendeprocessen på grund av den hotbild som föreligger. Detta innebär att individen vid upprepade tillfällen kan behöva ställa sig i värdkö i en ny region, vilket medför en fördröjning av att de psykiatriska vårdbehoven blir tillgodosedda.

Myndigheterna har analyserat hur stödet till avhoppare kan utvecklas i form av en utökad samverkan med hälso- och sjukvården utifrån deras psykiatriska vårdbehov. Bedömningen är att Socialstyrelsens enhet för högspecialiserad vård skulle kunna utreda frågan vidare för eventuell genomlysning inom ramen för processen för nationell högspecialiserad vård (NHV). Detta på grund av den komplexitet som finns i avhoppares psykiatriska vårdbehov, kombinerat med det ofta korta motivationsfönstret och den hotbild som föreligger mot avhoppare. NHV innefattas av vård som är komplex eller sällan förekommande. Vården får bedrivas vid högst fem enheter i landet. Syftet med koncentrationen av vården är att upprätthålla kompetens i ett multidisciplinärt team, samt möjligheten att utveckla och hålla en god kvalitet på vården. Detta utan att tillgängligheten till vården begränsas.

Det är de nationella programområdena³¹ som tar fram förslag på vilka vårdområden som behöver genomlysas. Det är osäkert om det nationella programområdet för psykisk hälsa nominerar arbetet med avhoppare för utredning och genomlysning, och om NHV kommer att svara mot de behov som målgruppen har. Socialstyrelsen kommer även utreda andra möjligheter att tillgodose avhoppares tillgång till specialiserad psykiatrisk vård oavsett vart i landet som avhopparen placeras.

Socialstyrelsen har även ett regeringsuppdrag att ta fram samt stödja spridning och implementering av ett nationellt kunskapsstöd för hälso- och sjukvården inklusive psykiatrin. Kunskapsstödet ska användas av personal i mötet med individer involverade i eller utsatta för kriminella nätverk eller andra våldsbejakande miljöer, slutredovisningsdatum är den 15 mars 2025.³² I uppdraget inkluderas exempelvis samverkan inom verksamheter och över organisations- och huvudmannagränser.

³¹ [Kunskapsstyrning hälso- och sjukvård \(2024\). Nationella programområden \[2024-12-27\]](#).

³² Regeringsbeslut S2023/02981 (delvis). *Uppdrag att stödja hälso- och sjukvården vid möte med individer involverade i eller drabbade av kriminella nätverk eller andra våldsbejakande miljöer.*

8 Information om frivillig återvandring

Det förekommer att personer som saknar svenskt medborgarskap kommer i kontakt med myndigheternas arbete med stöd till avhoppare. Polismyndigheten har endast analyserat information om frivillig återvandring utifrån påverkan på avhopparverksamheten och det stöd och skydd som en avhoppare kan ges från svenskt eller utländskt rättsväsende om denne väljer att återvandra. Polismyndigheten, som ansvarar för att genomföra hotbilds- och riskbedömningar, har i avhopparärenden i nuläget inte möjlighet att som skyddsåtgärd placera en person utomlands. Detta på grund av att motsvarande verksamhet saknas i majoriteten av samverkande länder. Den som väljer att frivilligt återvandra kan därför inte bli föremål för sådant stöd som myndigheterna annars kan erbjuda inom ramen för ett avhopparärende.

Myndigheterna bedömer dock att information om möjligheterna till ekonomiskt bidrag för frivillig återvandring kan lämnas, och hänvisa personen vidare till Migrationsverket, i de fall där det är aktuellt. Detta gäller till exempel om yrkesverksamma kommer i kontakt med en person som saknar svenskt medborgarskap och som uttrycker en vilja lämna Sverige.

9 Samverkan med civilsamhället

De flesta civilsamhällesorganisationer involveras på den bredare, universella preventionsnivån där de erbjuder gemenskaper, kompetenser och nätverk som kan bidra till att förebygga kriminalitet. Målgruppen avhoppare tillhör den organiserade brottsligheten och utgörs av ett ytterst begränsat antal personer. Insatser som riktas till dem genomförs framför allt på indikerad (individbaserad) nivå och har ett tydligt återfallsförebyggande syfte. Eftersom avhoppare per definition har en bedömd hotbild behöver säkerhetsmässiga överväganden göras kring vilka insatser som är lämpliga för avhoppare att genomföra, i synnerhet då hotbilden är hög. Som skyddsåtgärd kan avhoppare behöva ansöka om skyddade personuppgifter och skapa en ny bakgrundshistoria, vilket initialt och under den akuta fasen kan försvåra kontakterna med civilsamhället. Civilsamhällesorganisationer kan dock bli viktiga för avhopparen när det i ett senare skede handlar om att träda in i nya sociala gemenskaper och därigenom få en meningsfull fritid.

I det pågående regeringsuppdraget om att fortsätta sprida strategin gruppvåldsintervention (GVI) konstateras bland annat i den senaste processutvärderingen³³ att samverkan med civilsamhället är ett utvecklingsområde.

I kontakten med Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) rekommenderas myndigheterna att sprida information om den så kallade Samverkansmodellen³⁴ som är framtagen med hjälp av representanter från det civila samhället och offentliga verksamheter. Modellen möjliggör dialog och ett gemensamt utforskande av vad respektive aktör kan bidra med utifrån en gemensam problem- och behovsformulering. MUCF beskriver vidare att de erbjuder deltagande i olika nätverk samt genomför kunskapshöjande insatser med fokus på att stärka samverkan mellan civilsamhället och offentliga aktörer, vilket även kan innebära stöd till avhoppare.

Myndigheterna har vidare tagit del av erfarenheterna från samarbetet med civilsamhällesaktörer som startats upp av Polismyndigheten med stöd av Nationellt organ för dialog och samråd mellan regeringen och det civila samhället (NOD).

³³ STAD (2024). *En processutvärdering av gruppvåldsintervention (GVI) i Järfälla/Upplands-Bro, Huddinge och Uppsala. Slutrapport [2024-12-27]*.

³⁴ MUCF (2024). *Samverkansmodell för offentliga aktörer och civilsamhället [2024-12-27]*.

9.1 Kriminalvårdens samverkan med civilsamhället

Kriminalvårdens samverkan med civilsamhället syftar till att främja återanpassningen till samhället och inom alla verksamhetsgrenar (håkte, anstalt och frivård) återfinns civilsamhällesaktörer. De kan finnas i klientens vardag, bidra till att skapa ett kontaktnät runt klienten och stärka anknytningen till samhället samt bryta upplevelser av utanförskap och ofrivillig ensamhet. Civilsamhällets insatser kompletterar därmed myndighetens återfallsbyggande arbete och övrig myndighetssamverkan runt klienten. Samverkan och samarbete utgörs av enskilda lekmän, så som biträdande övervakare och förtroendemän samt via ideella organisationer och trossamfund. Samverkan sker genom central fördelning av statsbidrag till ideella organisationer, därefter tecknas samverkansavtal som reglerar den lokala verksamheten på respektive verksamhetsställe.

Personer som vill lämna organiserad brottslighet och som verkställer en påföljd inom Kriminalvården bedöms kunna ta del av stöd från civilsamhällesorganisationer som bedriver uppsökande och motiverande arbete på häkten och på anstalter. Det kan däremot bli svårare att på lokal nivå förordna en biträdande övervakare till en avhoppare som omplacerats på grund av en bedömd hotbild. Det kan på sikt bli något som övervägs av frivården, men alltid utifrån säkerhetsmässiga överväganden i samarbete med Polismyndigheten och den placerande kommunen.

9.2 SiS samverkan med civilsamhället

SiS samverkar med civilsamhället på flera sätt, i olika syften och på olika organisatoriska nivåer. Ambitionen är att hitta samverkansformer som kan vara till nytta för SiS målgrupper, skapa ett mervärde för den enskilde men också för grupper av barn, ungdomar och klienter. SiS har tagit fram en riktlinje för samverkan med civilsamhället som anger förutsättningarna för samarbetet. Samverkan ska inte vara ett substitut för sådan verksamhet som SiS är skyldig att tillhandahålla, utan ska komplettera vårdens innehåll med aktiviteter som erbjuder en meningsfull fritid. Ett exempel på samverkan är ett nystartat projekt som syftar till att bidra till en mer strukturerad eftervård när ungdomar frigges från slutna ungdomsvård. Genom att etablera stödet redan under verkställigheten främjas återanpassningen till samhället. Flera sådana initiativ tas nu av myndigheten för att utöka möjligheten för barn och unga som är redo att komma vidare i vårdkedjan, vilket även omfattar de som vill lämna organiserad brottslighet.

10 Kontroll av externa utförare

Avhoppärenden bedrivs alltid i samverkan mellan kommunernas socialtjänst och Polismyndighetens avhopparsamordnare. Socialtjänsterna har uppgett att många avhoppare har behov av skyddat boende på annan ort. I nuläget sker sådan omlokalisering framförallt via externa utförare.

Den tidigare avsaknaden av tillståndsplikt för skyddade boenden har inneburit att skyddet mot oseriösa aktörer varit svagt. Inspektionen för vård och omsorg (IVO) har inte kunnat föra någon formell kontroll av verksamheten innan den har startat.³⁵ Sedan den 1 april 2024 behöver dock privata aktörer tillstånd från IVO för att yrkesmässigt få bedriva skyddat boende.³⁶

I nuläget pågår flera regeringsuppdrag med koppling till kontroll av externa utförare. Upphandlingsmyndigheten har uppdragits att ge stöd till kommuner och idéburna aktörer avseende upphandling av skyddat boende. Syftet är att underlätta tillämpningen av upphandlingsregler när kommunerna anskaffar tjänsten skyddat boende från sådana aktörer. Uppdraget ska redovisas senast den 31 mars 2026.³⁷ Därutöver har IVO givits i uppdrag att stärka tillsynen av stödboenden och HVB som tar emot barn och unga. Syftet är att effektivisera befintligt samarbete för en stärkt tillsyn av stödboenden och HVB för barn och unga samt lämna förslag på hur det myndighetsgemensamma arbetet ytterligare kan förstärkas. Uppdraget, som genomförs i samverkan med Ekobrottsmyndigheten och Polismyndigheten, ska slutredovisas senast den 27 februari 2026.³⁸

Myndigheterna bedömer att arbete inom ramen för ovanstående regeringsuppdrag kommer att ha bäring på kontrollen av externa utförare som anlitas av kommuner för stöd till avhoppare. Myndigheterna avser därför att följa arbetet noga.

³⁵ Regeringens prop. 2023/24:31. *Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende* sid. 32, 202.

³⁶ Skyddade boenden som bedrivs i kommunal regi ska anmälas till IVO. Skyddade boenden omfattas av IVO:s tillsyn oavsett om de bedrivs i privat eller kommunal regi.

³⁷ Regeringsbeslut Fi2024/02559 (delvis). Regleringsbrev för budgetåret 2025 avseende Upphandlingsmyndigheten.

³⁸ Regeringsbeslut S2024/01643 (delvis). *Uppdrag att stärka tillsynen av stödboende och hem för vård eller boende som tar emot barn och unga.*

11 Fortsatt arbete

Arbetet med stöd till avhoppare är fortsatt under utveckling och myndigheterna behöver fortsatt fokusera på att implementera styrdokument och metodstöd i den ordinarie verksamheten. Länsstyrelsernas regionalt samordnande uppdrag förutsätter fortsatt myndighetssamverkan.

Det fortsatta arbetet med att utveckla stöd till avhoppare behöver fokusera på kunskapsutveckling kring målgruppen i syfte att ge ett kvalitetssäkrat stöd till avhoppare som är baserat på bästa tillgängliga kunskap. Ett exempel är att socialtjänster i samverkansnätverket erbjuds utbildning i "Level of Service Case Management Inventory" (LS/CMI), och att det genomförs en studie av bedömningsmetodens användbarhet inom socialtjänstens arbete med stöd till avhoppare. Ett annat exempel på kunskapsutveckling är pågående arbete med individbaserad systematisk uppföljning (ISU). Uppbyggnaden av denna kunskap kommer att ta flera år i anspråk.

11.1 Förutsättningar för SiS fortsatta arbete

Med det ökade fokus på barn och unga avhoppare som detta uppdrag innebär blir SiS en central aktör. Barn och unga som kan bli aktuella för avhopparsatser finns i stor utsträckning placerade inom den statliga barn- och ungdomsvården. Då ungdomarna befinner sig på SiS finns förutsättningar att arbeta motivationsinriktat för att stödja den som vill lämna den organiserade brottsligheten. Ett avhopp är ofta en lång process och arbetet med individens motivation behöver bedrivas långsiktigt och omfatta många av individens livsområden.

SiS har inget brottsförebyggande uppdrag, varför det är viktigt att regeringen säkerställer finansiering för fortsatt arbete med implementering av metodstöd och utveckling av insatser till avhoppare. SiS efterfrågar också motsvarande finansiering som Kriminalvården har för att främja samverkan med civilsamhället.